

ните от Ив. Гошев нови данни, свързани с историята на Бачковския манастир,¹ където се споменават имената на игумена на манастира преди 1428 г. йеромонах Андрей и на някой си посетителен ктитор и игумен Андроник.

Според коригираните позиции на В. Сл. Киселков дяк Андрей е роден през последните двадесет години на XIV в. в земите на Южна България. След като учи в Бачковския манастир заедно с Константин Костенечки при Андроник — Андрей, по-късно отива в Сърбия, където се занимава с книжовна работа.² Липсата на никакви сведения за жизнената и творческата съдба на дяк Андрей заставя Киселков пък и другите учени, които се докосват до неговата дейност, да се движат в сферата на предположенията за времето и мястото на неговото раждане, за пребиваването му в Бачковския манастир, за заниманията му в Сърбия. Единственият сигурен факт, свързан с жизнения му път, е този, че и той е в близки отношения със сръбския патриарх Никон, по чиято поръка през 1425 г. (по време на сръбския деспот Стефан Лазаревич) той завършва своя известен панегирик. Една от приписките към него, написана с тайнопис, категорично посочва това: „Поклѣнѣмъ гнѣ патрѣнаρχа кр Никона писа мно грѣшнѣ днакъ Андрей ꙗко да го прѣсти, аминъ.“³

Панегириктъ на дяк Андрей от 1425 г. наскоро привлече вниманието и на Васил Пандурски, който изнесе доклад на Първия международен симпозиум „Търновска книжовна школа“ (В. Търново, 11—14. X. 1971). Поставил си задача да запознае симпозиума със съдържанието на панегирика, Пандурски се спира и на сведенията за личността на неговия създател, доколкото те се съдържат в различните приписки. Споменавайки за двете позиции на В. Сл. Киселков относно личността на дяк Андрей, без особена мотивировка той се придържа към първата Киселкова позиция, отречена от самия Киселков, и заявява: „Този негов (на Константин Костенечки — бел. Г. Д.) учител Андроник — Андрей е именно дяк Андрей, който също като Константин Костенечки отива в Сърбия и тук пише своя панегирик от 1425 г.“⁴

Макар и различаващи се в предположенията си относно личността на дяк Андрей, В. Сл. Киселков и В. Пандурски са единодушни в предположенията си, че този наш книжовник е написал и други книжовни трудове. В. Сл. Киселков разсъждава: „Дали дяк Андрей е написал някакво друго преводно или оригинално книжовно творение, не се знае. Ала щом той е имал време и воля да работи над своя панегирик не по-малко от цяла година, следва да се заключи, че изпод неговото перо ще са излезли и други книжовни творения, които отпосле ще са били унищожени било от влага, мухъл и червеи, било от човешка ръка.“⁵ Същото предположение споделя и В. Пандурски: „Тоя книжовник несъмнено ще е оставил и други свои писмени трудове, но поне досега запазен и известен е само панегириктъ му от 1425 г.“⁶

Тези предположения се потвърждават от откриването на един неизвестен досега сборник на книжовника, върху който имам възможност да работя по време на командировката ми в СССР през 1974 г. Ръкописът се съхранява в Москва, Ленинската библиотека (ГБЛ), ф. 199, № 31.⁷ Някога се е намирал в сборката на П. Н. Никифоров, която съдържа 690 ръкописа от XIV—XX в. Повечето от половината от тях (от № 1 до № 536) са постъпили в ГБЛ — Москва в периода 1913—1929 г., а останалите през 1949—1950 г.

Сборникът на дяк Андрей съдържа само съчинения на Григорий Цамблак — слова и поучения за празниците. Има 272 листа, размер 21 × 13,5 см. Написан е с полууставно писмо. В него не откриваме приписка или бележка, която да ни даде основание за точното му датиране. В машинописния опис е посочено, че е писан през втората половина на XV в.

¹ Ив. Гошев. Нови данни за историята и археологията на Бачковския манастир. — Год. Богосл. фак., кн. VIII, 1931, с. 354—380.

² В. Сл. Киселков. Проуки и очерти по старобългарска литература. . . , с. 261—265.

³ Васил Пандурски. Панегириктъ на дяк Андрей. . . , с. 227.

⁴ Пак там, с. 233.

⁵ В. Сл. Киселков. Проуки и очерти по старобългарска литература. . . , с. 265.

⁶ Васил Пандурски. Панегириктъ на дяк Андрей. . . , с. 233.

⁷ Вж. Инвентарная опись, собрания П. Н. Никифорова (ф. 199), с. 4 (Машинописен опис, ГБЛ — Москва).

Ръкописът е подвързан с дъски, облечени в кожа, с различни орнаменти. На четирите ъгъла на дъските има железни обковки, едната от които е паднала. Някога ръкописът се е закопчавал с медни закопчалки, сега повредени. Леко повредена е и подвързията му.

Целият сборник е изписан с един и същ почерк с изключение на л. 6 и л. 194, съдържащи части от други произведения, писани от друга ръка. Преписвачът е оставил в началото на ръкописа непосредствено след съдържанието на сборника на л. 2^б следната ценна приписка:

„Гѣ помози рабѣ своему многорукѣному дѣякъ Андрейю, почати с развѣмомъ и кончати дѣлы багмыи“.

Почеркът на тази приписка, оставена собственоръчно от дяк Андрей, съвпада с почерка на целия сборник. Но този почерк твърде много напомня почерка на панегирика на дяк Андрей от 1425 г. Макар и писани в различни времена, отстоящи на разстояние повече от 25 години (ако приемем датирването в Машинописния опис на ГБЛ, че сборникът е от втората половина на XV в.), почеркът на двата ръкописа издава подчертана близост. Съвпадението на почерните довежда до извода, че дяк Андрей, преписвачът на панегирика от 1425 г., и дяк Андрей, преписвачът на сборника с Цамблакови слова от втората половина на XV в., са едно и също лице.

Откриването на сборника на малко познатия книжовник дяк Андрей, работил в двете половини на XV в., не само допълва нашите представи за преписваческата му дейност, но и допринася за доуточняване на някои предположения за жизнената му съдба. Явно е, че неговият живот не е синал през 30-те години на XV в., както предполага В. Сл. Киселков, а е продължил поне до 50-те—60-те години на същия век. Освен това откриването на този по-късно създаден сборник по косвен път подкрепя втората коригирана позиция на В. Сл. Киселков, че авторът на панегирика от 1425 г. (дяк Андрей) е по-млад човек, който не е пряк ученик на Евтимий Търновски, а е ученик на Евтимиевия последовател Андроник — Андрей. Безспорно откритието на сборника налага да се коригират и някои от предположенията на Васил Пандурски, отнасящи се до личността на дяк Андрей, които по същество повтарят становището на В. Сл. Киселков от 1931 г.

Ценността на новооткрития сборник на дяк Андрей се определя не само от това, че разширява представите ни за книжовната дейност на неговия преписвач. Той предизвиква интерес и със съдържанието си, включващо само произведения на Григорий Цамблак. Всячко това естествено налага по-подробното му описание.

Заглавната страница, каквато вероятно е съществувала, сега липсва. Навярно поради това по-късно някой книжовник е написал на вътрешната страна на подлепената първа корица на сборника името на автора на словата, поместени в него: „Цѣлаа“. Подобно указание, че ръкописът съдържа само Цамблакови произведения, среща се и на л. 3^б — непосредствено преди началото на първото слово, където в средата на празния лист е отбелязано „Цѣлаа“.

Преди да посоча съдържанието на сборника, ще се спра и на една друга, по-късно оставена приписка. Тя започва на л. 3^б, долу, и продължава на следващите листи. Тази приписка се разпростира на бялото поле под текста на 11 листа (3^б, 4^а, 5^а, 7^а, 8^а, 9^а, 10^а, 11^а, 12^а, 13^а, 14^а). Съдържанието ѝ по страници е следното: „Сна книга дана (л. 3^б) лѣта ѿ сѣ (7105=1597) нѣ .ѣ. (4^а) соборни солнечѣ вѣщѣе (5^а) на посаде (л. 7^а) соборно хурама (8^а) баговѣщенѣа прѣтен вѣцѣ (л. 9^а) и прѣдѣло е я (10^а) положеніе (11^а) Никиты (12^а) Гргѣеа сна (13^а) Строганова (14^а).“

Под текста на л. 6 липсват изрази от приписката. Този лист е от друго съчинение, вмъкнат в сборника при подвързията. Както свидетелствува датировката, приписката е писана по-късно, в 1579 г., когато сборникът навярно е подарен от Никита Григориев Строганов на споменатата съборна църква.

Характерно за сборника на дяк Андрей, както вече беше посочено, е това, че той съдържа само произведения на Григорий Цамблак. В книгохранилищата на СССР се пазят и други такива сборници от XVI—XVII в., съставени изцяло от Цамблакови съчинения. Ценността на този сборник се определя и от старинността му — той е най-старият в сравнение с другите подобни сборници и по всяка вероятност представлява техен протограф.

Трудно е да се посочи къде е съставен този ръкопис. Възможно е това да е станало и в южно-славянските земи, където е живял дяк Андрей, макар че не е изключена възможността сборникът да е преписан и в Русия. Едно такова становище води и до предположението, че дяк Андрей е пребивавал известно време в руските земи. Това е не само допустимо, но и напълно възможно да се случи в началото на втората половина на XV в., след окончателното поробване на земите на Балканския полуостров от османските завоеватели.

Събирането и преписването на Цамблаковите съчинения, създадени в различно време, в един сборник, потвърждава наличието на една съзнателно преследвана цел. Това може да стори само човек, който има определено положително отношение към книжовното наследство на Григорий Цамблак. А дяк Андрей, макар и косвен ученик на Евтимий Търновски, чрез Андроник — Андрей не е могъл да не знае известни подробности за този особено талантлив ученик на последния търновски патриарх. Почитка към неговото дело е родила идеята и е дала начален тласък на подтика да се съберат произведенията му (поне ония, до които е имал достъп) в един ръкопис. Но в случая осъществяването на тази идея е израз и на ярко проявяващата се тенденция в книжовния живот на Балканския полуостров през втората половина на XV в. — да се събират в солидни сборници и запазят от унищожение произведенията на писателите от по-старо време.

Събирайки съчиненията на Григорий Цамблак, писани в продължение на много години в няколко страни, дяк Андрей се натъква на различните титли и звания, които придружават името му, според тогавашните негови длъжности и постове. Без колебание той запазва навсякъде конструкцията на заглавията на словата според извода, макар да знае, че авторът им е един и същ писател. Дори правописните различия при изписване името на Цамблак са запазени. Веднъж в едно слово той е „Григоріа“, в друго слово е „Григоріа“. В събраните и поместени в сборника 18 слова на Григорий Цамблак последният е назоваван различно, както следва: В едно слово (16) е „Григоріа ннокa и презентера“, в две слова (10 и 11) е „Григоріа мнѣха и презентера“, в две слова (1 и 4) „Григоріа смнренaго ннокa и презентера“, в едно слово (3) „Григоріа ннокa смнренaго и презентера“, в едно слово (2) „Григоріа смнренaго мнѣха и презентера“, в четири слова (5, 7, 8 и 12) „Григоріа мнѣха и презентера, нгѣмена ѡбѣтѣи Пaнтѡкратѡровѣ“, в едно слово (9) „Григоріа спѣа рѡскіаго“ и в шест слова (6, 13, 14, 15, 17 и 18) „Григоріа архіепѣа рѡскіаго“.

Старанието на дяк Андрей да събере тези 18 произведения на Григорий Цамблак в един сборник говори не само за изключителната му почит към него, но и за неговата осведоменост върху Цамблаковата жизнена и творческа съдба. Не подлежат на съмнение знанията му, че „Григоріа смнренaго ннокa и презентера“ и „Григоріа мнѣха и презентера, нгѣмена ѡбѣтѣи Пaнтѡкратѡровѣ“ и „Григоріа архіепѣа рѡскіаго“ и пр. са едно и също лице. Вероятно тук си е казала думата не само ерудираността, но и българският произход на дяк Андрей, който събира в една книга съчиненията на своя съотечественик.

В началото на ръкописа (л. 2^a и 2^b) дяк Андрей е поместил съдържание на сборника, но заглавията на 18-те слова са предадени в съкратен вид. Затова по-долу ще посоча заглавията на словата не по формулировката им в съдържанието, а в техния цялостен вид в сборника.

1. Л. 4^a—20^b: Григоріа смнренaго ннокa и презентера, ѡ ѡбѣтѣи тaннaхѣ, и iакѡ дѡстѡи причaстнѣиcѡ хотѣшeмѹ и спытѡвaти сѧ бe, и ѡ eжe нeпaмaтѡзaбѣстѡвaти, и iакѡ дѡвeлaти cѣи пaтѣ дѣиe истиннѣи пѡкaдѣиeмѣ прѣ ѡчнстити члaкa, и iакѡ дѡтѡн хрѣстіaннѣи ѡтѣрпѣти нa пaстѣ, и нa ѡудeлѣ глѡшaлa ѡубѡ пѡят лѣи бѣгѣ жeнѡѹ, и рeдѣи cѣи, и ѡ бaжнѣмѣ флaгѡнѣи архіепѣи aнтѡхіиcкѡмѣ.

Нач.: Обыкоша нже къ црю земномуу градоушен егда блнзъ бѣдоу... .

2. Л. 20^б—52^а: Григоріа смиреннаго мниха и презентера, о оусопшии, н о еже іако странни жити на земан, н о антихристѣ, н о въскрси мертвы н іако соуетно ѿ трудоу полно житіе члчское, н іако смрътѣ сонъ н ѿ трудоу покон ѣ, н о мѣтнини.

Нач.: Оусопшии въ вѣрѣ памѣ благодареніа н мѣтвы естъ енна...

3. Л. 52^а—64^а: Григоріа инока смиреннаго н презентера, ѿ нночско житіи іако ангѣлѣмъ побѣтса н наи же ѿ неправды н хышеніа бѣгати сѣ.

Нач.: Принеси пакы да коснемса бѣсѣдѣ съ дерзновеннемъ бо множаншии...

4. Л. 64^а—94^б: (Григоріа смиреннаго инока н презентера, похвалное ѿцѣмъ преподобнымъ.)
Под текста е добавено пояснението, че словото е предназначено за четене „е соу сыропоу“.

Нач.: Хошюу к похвалѣ ѿцѣ изъмы подвигнѣти н оужасюса...

5. Л. 94^б—104^а: Григоріа мниха и презентера, игѣмена шентеан Пантократоровы, похвалное стѣмъ велкомчичкоу четыредесатимъ.

Нач.: Сама праведномуу похваллемоу іако же рѣ Соломонъ възвѣсѣлатса люде...

6. Л. 104^а—113^а: Григоріа архнеппа рѣнскаго, слово е неюу веренюу.

Нач.: Пакы спсѣ въ іерѣмъ възходни пакы чюдеса, пакы въскрси оувереніе...

7. Л. 113^а—124^б: Григоріа мниха и презентера, игѣмена шентеан Пантократоровы, на преданіе га н бѣа н спса нашего Іс Хѣ, н ѿ юдѣ н наи же ѿ прѣсноку приносѣщи таннстѣоу, н о сребролюбїи. (Непосредствено преди заглавието на бялото поле е пояснено, че словото е предназначено за „въ стѣн велкын четвѣртоу на часѣ“.)

Нач.: Печаль въземлетъ ми дѣшюу, н недѣмѣнїе съдержити ми помысѣл...

8. Л. 124^б—141^б: Григоріа мниха и презентера, игѣмена шентеан Пантократоровы, ѿ еже оузнїте живѣт вѣшн ексѣш прѣ учина вѣшнма, н на еретнїкы, н ѿ еже жено се снѣ тѣон н ко оучнкоу се мѣтн тѣоу, въ распѣтїе га бѣа н спса нашего Іс Хѣ. (Под текста на бялото поле е добавено „въ стѣн велкын пѣтоу на часѣ“.)

Нач.: Мѣнїи велкын ѿнъ нже море раздѣланьин, нже Егїпѣ казннвыи...

9. Л. 142^а—150^б: Григоріа еппа рѣнскаго, слово на славное възнесенїе га наше Іс Хѣ.

Нач.: Настоящи празникъ, исполненїе е смѣтренїа, еже о родѣ...

10. Л. 150^б—169^б: Григоріа мниха и презентера, сло на рѣже прѣча н крѣла Іѡанна.

Нач.: Крѣла днѣ намъражаѣтса н кто невъзрачѣтса прѣча намъ изѣлѣтса...

11. Л. 170^а—197^а: Григоріа мниха и презентера, похвалное стѣмъ н верховны апѣмъ Петруу н Павлуу.

Нач.: Възнаша намъ днѣ свѣтлаа велкаа н незаходнмаа, цркѣ вѣсѣлашаа...

12. Л. 197^б—212^б: Григоріа мниха и презентера игѣмена шентеан Пантократоровы, похвалное стѣмоу прѣкѣ н бѣоуцѣу Нѣлїи.

Нач.: Прѣци оуѣо всн воплощенїе еднѣоуѣнаго послани быша, жестокоуспѣноу...

13. Л. 213^а—225^б: Григоріа архнеппа рѣнскаго слово на бѣженїе превѣбраженїе га н бѣа н спса наше Іс Хѣ.

Нач.: Н ^{бсн} ^{пбсна} ^{дне} ^{фаворская} ^{оустроися} ^{гора}, ^{славою} ^{на...}

14. Л. 226^а—232^б: Г^{ригоріа} ^{архнеппа} ^{рвсінска}, ^{слово} ^{на} ^{всечтное} ^{оуспеніе} ^{прѣславыа}
^{блчца} ^{наша} ^{бца}.

Нач.: Гав^{ріла} ^{зрю} ^{чннональствіюща} ^{на} ^{земан} ^и ^{нбныа} ^{снаы...}

15. Л. 232^б—243^а: Г^{ригоріа} ^{архнеппа} ^{рвсінскаго}, ^{слово} ^{на} ^{оуспеніе} ^{главы} ^{чтнаго} ^и
^{славнаго} ^{пррка} ^и ^{пртча} ^и ^{кртла} ^{Іванна}.

Нач.: Па^{кы} ^{Іюдеа} ^{жадае} ^{пррчскыа} ^{крове}, ^{пакы} ^{пррко} ^{оубіствѣ} ^{дышетъ...}

16. Л. 243^а—253^б: Г^{ригоріа} ^{инока} ^и ^{презентера}, ^{слово} ^{на} ^{всечтное} ^{ржтве} ^{прстыа} ^{блчца}
^{наша} ^{бца}.

Нач.: Да ^{прѣначнае} ^{настоищемъ} ^{торжествеу} ^{дѣдъ} ^{бго} ^{иць}, ^{сзываетъ} ^{тварь...}

17. Л. 253^б—262^б: Г^{ригоріа} ^{архнеппа} ^{рвсінскаго} ^{сло} ^{на} ^{взъженіе} ^{чтнаго} ^{крта}.

Нач.: В^{зноснт} ^{са} ^{дне} ^{кртъ} ^и ^{павнѣ} ^{са} ^{адъ}, ^и ^{покаанаетса} ^{Хс...}

18. Л. 263^а—271^а: Г^{ригоріа} ^{архнеппа} ^{рвсінска}, ^{похвалное} ^{стмю} ^{славному} ^{великому}
^{мчнику} ^и ^{мироточцю} ^{Діимтрію}.

Нач.: Пре^{же} ^{Хва} ^{плоскаго} ^{смотреніа}, ^{члкомъ} ^{страшна} ^{ваше} ^{смерть}, ^{егда} ^{же} ^и ^и ^{члкъ...}